

Zmiany... Jak (prze)budować polską szkołę?

Zmiany... Czym generalnie są? Język polski definiuje *zmianę* jako „fakt, że ktoś staje się inny lub coś staje się inne niż dotychczas”, a także „zastąpienie czegoś czymś” (*zmiana* [hasło]).

Ze zmianami mamy do czynienia zarówno w życiu prywatnym, jak i zawodowym, bywają wszechogarniające, naturą materii są bowiem jej swoista płynność i bezustanny ruch. Kiedyś zmiany zachodziły rytmicznie, toczyły się w jednolitym tempie, były przewidywalne. Wygląda jednak na to, że rzeczywistość, w jakiej przyszło nam żyć, znacząco „przyspieszyła”, co nie pozostaje bez wpływu na system edukacji i wymusza zdefiniowanie na nowo roli szkoły oraz zadań nauczycieli. W Polsce trwają obecnie prace i dyskusje nad nowym profilem absolwenta przedszkola, szkoły podstawowej oraz ponadpodstawowej.

Wypracowany i przedyskutowany już profil absolwenta przedszkola i szkoły podstawowej (Szymczak, Strzemieczna, red., 2025) jest wielowymiarowy. W centrum modelu znajdują się wartości, takie jak: wolność, odpowiedzialność, wspólnota, szacunek, prawda, dobro, piękno, sprawiedliwość, solidarność. Kolejne są kompetencje, podzielone na kompetencje fundamentalne (językowe, matematyczne i cyfrowe) oraz kompetencje: poznawcze (krytyczne i kreatywne myślenie, rozwiązywanie problemów), społeczne (współpraca, dbanie o innych) i osobiste (zarządzanie sobą, dbanie o siebie). Będą one realizowane w kluczowych dla edukacji obszarach kształcenia, złożonych między innymi z języka polskiego (inne obszary to: matematyka, języki obce, przyroda, historia i społeczeństwo, kultura i sztuka, ruch i zdrowie oraz informatyka i nowoczesne technologie). Kolejnym wymiarem modelowego profilu jest sprawczość, na którą składają się: samorealizacja, przekonanie o własnej skuteczności, nastawienie na rozwój, poczucie przynależności do wspólnoty.

Na podstawie krótkiej prezentacji modelu widać, że zanim powstanie ogólna część podstawy programowej, a następnie podstawy przedmiotowe, przed badacza-

mi zajmującymi się edukacją polonistyczną/humanistyczną – tak istotną w funkcji formacyjnej młodych ludzi – stały wyzwania, które wiążą się z wieloma aspektami wpisanymi w profil, również tymi wpisanymi w jego serce. To między innymi: wychowanie ku wartościom, potrzeba stworzenia wytycznych niezbędnych do zarysowania podstaw kształcenia kompetencji przyszłości, postaw obywatelskich, całościowej i interdyscyplinarnej edukacji klimatycznej, edukacji z zakresu kompetencji interpersonalnych i inteligencji emocjonalnej – a wszystko w integracji z bazowymi treściami polonistycznymi.

Autorzy opracowań pomieszczonych w niniejszym tomie dedykują swoje propozycje do realizacji tak zarysowanego kierunku zmian – czasem proponują jedynie ogólne wytyczne, na przykład zmianę współczesnych pedagogicznych praktyk poznawczych, lub określają czynniki sprzyjające dobrej edukacji, innym razem wpisują się precyzyjnie i szczegółowo w dydaktyczne wymiary kształcenia polonistycznego (z pozostałymi celami edukacji humanistycznej, formacyjnej w tle). Mamy nadzieję, że odbiorcy niniejszego zbioru opracowań dostrzegą w większości prezentowanych rozważań swego rodzaju drogowskazy dla programowych uszczegółowień i ich rozwinięcia, podpowiedzi, jak tradycyjne przekazywanie wiedzy zamienić na dostarczanie doświadczeń edukacyjnych – tak potrzebnych w innowacyjnym kształceniu polonistycznym/humanistycznym.

Pierwsza część tomu, poświęcona edukacji literackiej i kulturowej, obejmuje opracowania autorstwa Macieja Michalskiego, Małgorzaty Gajak-Toczek, Dariusza Piechoty, Doroty Tałaj, Kacpra Miki i Katarzyny Mencfel. W części drugiej – dotyczącej edukacji językowej odbiorcy – znajdują się artykuły Anny Wileczek, Heleny Balcerek, Agnieszki Trześniewskiej-Nowak oraz Khrystyny Nikolaichuk.

Autorzy, zdając sobie sprawę z potrzeb współczesności – w duchu posthumanistyki i z uwzględnieniem uwarunkowań postpiśmienności – podkreślają wagę wykreowania właściwego profilu absolwenta – widzą konieczność takiej przemiany kształcenia, by do kompetencji ucznia (kompetencji przyszłości) na kolejnych etapach nauki należały między innymi: rozwinięta samoświadomość, rezyliencja i myślenie krytyczne. Chodzi także o to, by charakteryzował się on właściwym przygotowaniem interpersonalnym: otwartością na zmiany i zdolnością do radzenia sobie z dynamiką współczesnego świata. Zmiany w edukacji należy zacząć – zdaniem Autorów – od ustalenia i modyfikacji szkolnych oraz akademickich praktyk poznawczych, by kształcić absolwentów wchodzących we współczesny świat świadomie, sprawnie i aktywnie (zob. Michalski). Podkreślają oni przy tym (u progu zmian, które niesie ze sobą czwarta rewolucja przemysłowa, z technologią przeobrażającą każdy aspekt życia codziennego oraz – jak się wydaje – koniecznością dostosowania metod nauczania do zmieniających się realiów rynkowych i technologicznych) wielką rolę humanistyki oraz wielkich narracji: „Postęp technologiczny jest

siłą napędową rozwoju, podczas gdy nauki humanistyczne odgrywają rolę strażników przyszłości o »ludzkiej twarzy« (zob. Gajak-Toczek: 13).

Budowanie antropologicznego horyzontu ucznia i jego świata wartości (zob. Szymczak, Strzemieczna, red., 2025) mogą wspomóc zmiany w zakresie doświadczeń edukacyjnych. By je kreować w nowym duchu, nie trzeba sięgać do cyfrowej rzeczywistości. Wystarczy »analogowo« – jak pokazuje na przykładzie konkretnych tekstów Dorota Tałaj – zmienić środowisko ucznia i poddać go ekspozycji na środowisko naturalne: ogród, zimowy las (by uczniowie doświadczyli »leśnej edukacji«), czy też na zmysłowość ręcznego pisania, a przy okazji dać literackie świadectwo splątania ludzkiego z nie-ludzkim i transcendentnym.

Dużo emocji w dyskusji nad przedmiotowym (polonistycznym) programem nauczania wywołują zwykle lektury. Badacze publikujący w niniejszym tomie proponują zmianę dotychczasowego podejścia do kanonu lektur na elastyczność lekturową, która mogłaby cechować przygotowywaną obecnie nową podstawę programową z języka polskiego. Chodzi o możliwość doboru tekstów ilustrujących dylematy związane z globalnymi kryzysami (jak na przykład katastrofa klimatyczna). Wskazują przy tym nowe nazwiska – autorów z ubiegłego wieku i nam współczesnych – oraz nowe tytuły. Proponują też w szkole *novum* interpretacyjne – wprowadzenie ekokrytycznego czy zookrytycznego instrumentarium (zob. Piechoła; Mika; Mencfel), pozwalających na wskazanie, że apokaliptyczne obrazy i fantastyczne wizje (z przeszłości/współczesne), także baśniowe (zob. Mencfel), całkiem dobrze przystają do realiów współczesności i objaśniania jej problemów.

W tomie znajdują się również opracowania glottodydaktyczne. Zaakcentowano w nich celowość urozmaicenia stosowanych pomocy dydaktycznych ciekawymi materiałami audiowizualnymi – znaczącymi socjokulturowo, poszerzającymi spektrum poznawcze oraz budującymi doświadczenia edukacyjne uczniów (także tych uczących się języka polskiego jako obcego/drugiego) (zob. Trześniewska-Nowak). Zaprezentowano też włączanie w krąg doświadczeń uczniów metody *design thinking*, uznawanej za niezwykle istotną dla ich aktywizacji – wspierającej rozwiązywanie problemów i tworzącej w tym procesie nowe, innowacyjne ścieżki oparte na głębokim zrozumieniu potrzeb tych, którzy mogliby z nich skorzystać (zob. Nikolaichuk).

Kiedy mówimy o zmianach, warto również pomyśleć o dialektyce. Dialektyka kieruje zaś ku patrzeniu na proces uczenia/uczenia się z wielu punktów widzenia, a taka wielość spojrzeń w efektywnym wprowadzaniu zmian może stać się argumentem za zwróceniem uwagi na ludzi (uczniów, nauczycieli) i jakość ich porozumiewania się. Innowacyjne nauczanie zależy bowiem od wielu czynników, najbardziej istotna jest jednak dobra komunikacja pomiędzy nauczającym a uczącymi się. Ważnym elementem powodzenia lub niepowodzenia wprowadzanych zmian, także tych proponowanych w tomie, jest przecież kwestia przepływu informacji przez cały

proces wdrażania transformacji. Obecni uczniowie, należący do pokolenia Alfa, różnią się od pokolenia nauczycieli... Autorzy opracowań niniejszego tomu pamiętali i o tej stronie edukacji. Położyli nacisk na dobre poznanie wychowanków – rozpoznanie umiejętności poznawczych i językowych (semantycznych) przedszkolaków (zob. Wileczek), podzielili się również wnioskami dotyczącymi przyrostu uczniowskich kompetencji tekstotwórczej i umiejętności dostosowania stylu do gatunku wypowiedzi (badania w szkole podstawowej; zob. Balcerek).

Szkoła stoi w obliczu znaczącej transformacji, która jest odpowiedzią na współczesne uwarunkowania – zmiany zachodzące w świecie oraz rosnące potrzeby młodego pokolenia. Powinna być miejscem przygotowującym do życia i rozwijającym umiejętności dzięki nauczycielom w roli facylitatorów procesów edukacyjnych, którzy zaciekawiają, inspirują oraz dają konstruktywną informację zwrotną. Zmiany w każdej organizacji, także w szkole, to niejednokrotnie trudny proces, wymagający odpowiedniego przygotowania. Mamy nadzieję, że zgromadzone w tomie teksty staną się rodzajem zasobu wspierającego kolejne kroki w procesie unowocześnienia edukacji humanistycznej.

Bibliografia

- Szymczak A., Strzemieczna E., red., 2025, *Profil absolwenta i absolwentki. Droga do zmian w edukacji. Wersja skrócona. Etap 1: przedszkola i szkoły podstawowe*, Instytut Badań Edukacyjnych – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa, https://ibe.edu.pl/images/publikacje/Profil-Absolwenta/skrt%20profilu%20absolwenta%202.0_v.2.pdf [dostęp: 16.01.2025].
- zmiana [hasło], Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/zmiana;2546666.html> [dostęp: 16.01.2025].

Ivana Dobrotová

 <https://orcid.org/0000-0002-1832-8376>

Univerzita Palackého v Olomouci, Česká republika

Bernadeta Niesporek-Szamburska

 <https://orcid.org/0000-0001-9935-6733>

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Ivana Dobrotová – dr hab.; pracuje na Uniwersytecie Palackiego w Ołomuńcu. Specjalistka w zakresie gramatyki kontrastywnej języka polskiego i czeskiego, kultury języka polskiego i czeskiego, języka mediów i przekładu specjalistycznego. W swoich badaniach zajmuje się między innymi analizą tekstów publicystycznych pod kątem występowania obrazów medialnych Polski w czeskich mediach oraz mediolingwistyką.

Ivana Dobrotová – Associate Professor; works at Palacký University in Olomouc. A specialist in contrastive grammar of Polish and Czech, linguistic culture in Polish and Czech, media language, and specialized translation. Her research focuses, among other topics, on the analysis of journalistic texts concerning media representations of Poland in Czech media and mediolinguistics.

Bernadeta Niesporek-Szamburska – prof. dr hab., językoznawczyni, związana z Uniwersytetem Śląskim w Katowicach. Współtwórczyni i była dyrektorka Interdyscyplinarnego Centrum Badań nad Edukacją Humanistyczną UŚ, wieloletnia koordynatorka specjalności nauczycielskiej na filologii polskiej. Zainteresowania badawcze: językowy obraz świata dzieci i młodzieży, dyskurs dydaktyczny, literatura dla dzieci i młodzieży, nauczanie języka polskiego, nauczanie języka polskiego jako obcego/drugiego/odziedziczonego, ekolingwodydaktyka, humanistyka środowiskowa. Autorka około 250 prac naukowych: monografii, artykułów w czasopismach i monografiach, recenzji i podręczników.

Bernadeta Niesporek-Szamburska – Professor, linguist at the University of Silesia in Katowice. Co-founder and former director of the Interdisciplinary Research Center for Humanities Education at the University of Silesia, as well as a long-time coordinator of the teacher training specialization in Polish philology. Her research interests include the linguistic worldview of children and youth, didactic discourse, children's and young adult literature, teaching Polish as a first, foreign, second, or heritage language, ecolinguistic didactics, and environmental humanities. She is the author of approximately 250 academic works, including monographs, journal and monograph articles, reviews, and textbooks.